

Research paper/Оригинальная статья

<https://doi.org/10.51176/1997-9967-2022-4-92-111>

MPHTI 68.75.85

JEL: Q1, Q5, R1

Sustainable Development of Organic Agriculture in Kazakhstan: Regional Context

Roza S. Bespayeva^{1*}, Rasul A. Karabassov¹, Nurbakhyt N. Nurmukhametov¹, Roza O. Bugubayeva²

¹*S. Seifullin Kazakh Agro Technical University, 62 Zhenis Ave., 010000, Astana, Kazakhstan*

²*Karaganda University of Kazpotrebsouz, 9 Akademicheskaya Str., 100000 Karaganda, Kazakhstan*

Abstract

The purpose of the study is to analyze the state of the rural territory of Kazakhstan and the Akmola region. The study is classified as a desk (marketing) study, the collection and analysis of secondary (preliminary) information was carried out, in particular, data from the FAO statistical yearbook and the website of the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan of the Ministry of National Economy of the Republic were used to review and analyze the indicators Kazakhstan. Based on official statistics, an analysis of the state of the rural territory of Kazakhstan and the Akmola region was carried out. The indicators are considered as the gross regional product per capita of the Republic of Kazakhstan, the structure of the gross regional product of the Akmola region, the level of self-sufficiency in agricultural products of the Akmola region, the leading indicators of the development of rural areas of the Akmola region, the harvested area of maagrarianral crops by types of the EAEU countries. The results of the above study - the current relevance of ensuring the sustainable development of rural areas is due, on the one hand, to the growing economic and social lag of the rural regions, and on the other hand, their exceptional importance for the nation in such matters as food security, conservation of soil and environmental resources, the use of agricultural, industrial and labour resources, and their potential.

Keywords: Economy, Sustainable Development, Rural Areas, Diversification, Organic Agriculture, Self-Sufficiency, Agricultural Products

For citation: Bespayeva R.S., Karabassov R.A., Nurmukhametov N.N., & Bugubayeva R.O. (2022). Development of organic agriculture in Akmola region. *Economics: Strategy and Practice*, 17(4), 92-111, <https://doi.org/10.51176/1997-9967-2022-4-92-111>

***Corresponding author: Bespayeva R.S.** – PhD, acting Associate Professor, Kazakh Agrotechnical University. S. Seifullin, 62 Zhenis Ave., 010000, Astana, Republic of Kazakhstan, 87021618942, e-mail: brs_@mail.ru

Conflict of interests: the authors declare that there is no conflict of interest.

Financial support. The study is funded by the Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan (Grant No. BR10765064).

The article received: 27.09.2022

The article approved for publication: 30.10.2022

Date of publication: 30.12.2022

Қазақстанның органикалық ауыл шаруашылығының тұрақты дамуы (өңірлік аспект)

Беспәева Р.С.^{1*}, Қарабасов Р.А.¹, Нұрмұхаметов Н.Н.¹, Бугубаева Р.О.²

¹ С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Жеңіс даңғылы 62, 010000, Астана, Қазақстан

² Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Академическая 9, 100000, Қарағанды, Қазақстан

Түйін

Зерттеудің мақсаты Қазақстан мен Ақмола облысының ауылдық аумағының жай-күйіне талдау жүргізу болып табылады. Зерттеу кабинеттік (маркетингтік) зерттеу ретінде жіктеледі, қайталама (алдын ала) ақпаратты жинау және талдау жүргізілді, атап айтқанда, көрсеткіштерді қарау және талдау үшін ФАО статистикалық жылнамасының және Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросының сайтының деректері пайдаланылды. Ресми статистика деректері негізінде Қазақстан мен Ақмола облысының ауылдық аумағының жай-күйіне талдау жүргізілді. Қазақстан Республикасының жан басына шаққандағы жалпы өңірлік өнім, Ақмола облысының жалпы өңірлік өнімінің құрылымы, Ақмола облысының ауыл шаруашылығы өнімдерімен өзін-өзі қамтамасыз ету деңгейі, Ақмола облысының ауылдық аумақтарын дамытудың негізгі көрсеткіштері, ЕАЭО елдерінің үлгілері бойынша негізгі ауыл шаруашылығы дақылдарын жинау алаңы сияқты көрсеткіштер қаралды. Жоғарыда келтірілген зерттеу нәтижелері – ауылдық аумақтардың тұрақты дамуын қамтамасыз етудің қазіргі өзектілігі, бір жағынан, ауылдық аумақтардың өсіп келе жатқан экономикалық және әлеуметтік артта қалуына, екінші жағынан, олардың азық - түлік қауіпсіздігі, топырақ және экологиялық ресурстарды сақтау, ауыл шаруашылығы, өнеркәсіптік және еңбек ресурстарын пайдалану сияқты мәселелерде ұлт үшін айрықша маңыздылығына және олардың әлеуетіне байланысты.

Түйін сөздер: экономика, орнықты даму, ауылдық аумақтар, әртараптандыру, ауыл органикалық шаруашылығы, өзін-өзі қамтамасыз ету, ауыл шаруашылығы өнімдері

Дәйексөз үшін: Беспәева Р.С., Қарабасов Р.А., Нұрмұхаметов Н.Н., Бугубаева Р.О. (2022). Қазақстанның органикалық ауыл шаруашылығының тұрақты дамуы (өңірлік аспект). Экономика: стратегия және практика, 17(4), 92-111, <https://doi.org/10.51176/1997-9967-2022-4-92-111>

* **Хат-хабаршы авторы:** Беспәева Р.С. – PhD, доценті, актерлік шеберлік Қазақ агротехникалық университетінің С.Сейфуллин, Жеңіс 62, 010000, Астана, Қазақстан, 87021618942, e-mail: brs@mail.ru

Мүдделер қақтығысы: авторлар мүдделер қақтығысының жоқтығын мәлімдейді.

Қаржыландыру. Зерттеуді Қазақстан Республикасы ауыл шаруашылығы Министрлігі қаржыландырады (Грант № BR10765064).

Мақала редакцияға түсті: 27.09.2022

Жариялау туралы шешім қабылданды: 30.10.2022

Жарияланды: 30.12.2022

Устойчивое развитие органического сельского хозяйства Казахстана (региональный аспект)

Беспаева Р.С.^{1*}, Карабасов Р.А.¹, Нурмухаметов Н.Н.¹, Бугубаева Р.О.²

¹ *Казахский агротехнический университет им. С. Сейфуллина, просп. Женис 62, 010000, Астана,, Республика Казахстан*

² *Карагандинский университет Казпотребсоюза, ул. Академическая 9, 100000 Караганда, Республика Казахстан*

Аннотация

Целью исследования является проведение анализа состояния сельских территорий Казахстана и Акмолинской области. Исследование классифицируется как кабинетное (маркетинговое) исследование, проведен сбор и анализ вторичной (предварительной) информации, в частности, для рассмотрения и анализа показателей использованы данные Статистического ежегодника ФАО и сайта Национального бюро статистики Агентства Республики Казахстан по стратегическому планированию и реформам Министерства национальной экономики Республики Казахстан. На основании данных официальной статистики проведен анализ состояния сельских территорий Казахстана и Акмолинской области. Рассмотрены такие показатели, как валовой региональный продукт на душу населения Республики Казахстан, структура валового регионального продукта Акмолинской области, уровень самодостаточности сельскохозяйственной продукцией Акмолинской области, основные показатели развития сельских территорий Акмолинской области, площадь сбора основных сельскохозяйственных культур по образцам стран ЕАЭС. Приведенные выше результаты исследования-современная актуальность обеспечения устойчивого развития сельских территорий, с одной стороны, в связи с растущей экономической и социальной отсталостью сельских территорий, с другой - с их исключительной значимостью для нации и их потенциалом в таких вопросах, как продовольственная безопасность, сохранение почвенных и экологических ресурсов, сельское хозяйство, промышленное и трудовое использование связанных.

Ключевые слова: экономика, устойчивое развитие, сельские территории, диверсификация, органическое сельское хозяйство, самодостаточность, сельскохозяйственная продукция

Для цитирования: Беспаева Р.С., Карабасов Р.А., Нурмухаметов Н.Н., Бугубаева Р.О. (2022). Устойчивое развитие органического сельского хозяйства Казахстана (региональный аспект). Экономика: стратегия и практика, 17(4), 92-111, <https://doi.org/10.51176/1997-9967-2022-4-92-111>

***Корреспондирующий автор:** Беспаева Р.С. – PhD, и.о. ассоциированный профессор, Казахский агротехнический университет им. С. Сейфуллина, просп. Женис 62, 010000, Астана, Казахстан, 87021618942, e-mail: brs@mail.ru

Конфликт интересов: авторы заявляют об отсутствии конфликта интересов.

Финансирование. Исследование финансируется Министерством сельского хозяйства Республики Казахстан (Грант № BR10765064).

Статья поступила в редакцию: 27.09.2022

Принято решение о публикации: 30.10. 2022

Опубликовано: 30.12.2022

Кіріспе

Урбандалудың өсуіне байланысты көптеген елдер өздерінің ауылдық аймақтарының әлеуметтік-экономикалық прогресін қамтамасыз ету проблемасына тап болуда. Шектеулі болып табылатын еңбек пен жер капиталын ауыстыру мүмкіндіктері ауылшаруашылық өндірісінің негізгі проблемалық аймақтарын сипаттайды. Дәл осы себептен ауылдық территориялар тұрақты жұмыспен қамту және табыс есебінен ауыл тұрғындарын дәстүрлі ортада сақтауды білдіреді.

Ауылдық аумақтар үлкен табиғи, демографиялық, экономикалық және мәдени әлеуетке ие. Бұл байлықты ұтымды пайдалану эртаратандырылған дамуды, толық жұмыспен қамтуды, сондай-ақ ауыл тұрғындарының жоғары деңгейі мен өмір сүру сапасын қамтамасыз етуі мүмкін. Алайда, қазіргі жағдай бұл идеалды көріністен айтарлықтай ерекшеленеді, әсіресе ауыл шаруашылығы ЖІӨ-нің жалпы құрылымының көп бөлігін құрайтын дамушы елдерде, ал ауыл тұрғындарының жалпы халық санындағы үлесі елдің үштен бір бөлігін құрайды.

Қазақстан дамушы Еуразия орталығындағы мемлекет болып саналады, алайда оның ауылдық аумақтары тұрақты экономикалық және әлеуметтік даму жолында елеулі проблемаларға тап болады. Алып жатқан жер аумағы 2 724 902 км² шамасында. Мемстаткомның бағалауы бойынша 2021 жылғы 1 қазандағы халық саны 19 062 666 адамды құрайды. Халықтың тығыздығы ең төмен: бір шаршы шақырымға 7 адамнан аз. Ауылшаруашылық алқаптары 846 000 км²-ден асады. Қол жетімді ауылшаруашылық жерлер 205,000 км² егістік және 611,000 км² жайылымдар мен шабындықтардан тұрады. Елдің жалпы ауданының 80%-дан астамы ауыл шаруашылығы алқаптарына тиесілі, оның ішінде жайылымдардың 70% - ға жуығы. Егістік жерлер бір тұрғынға (1,5 га) қамтамасыз ету бойынша екінші орын алады. Ауылдық жерлерде Қазақстан тұрғындарының 40,7% - дан астамы тұрады, 2021 жылдың 4 жарты жылдығында бұл 7 759 022 адамды құрайды.

Қазақстанда 14 облыс, 183 Ауылдық округ және 88 қала, 2186 ауылдық округ, 6 316 ауыл бар. Ауылдық жерлерде өмір сүру деңгейі өте төмен, қала мен ауылдық аудандар арасындағы табыс алшақтығы артып келеді. Ауыл шаруашылығында 1 362,9 мың адам жұмыс істейді. 2021 жылдың 3 тоқсанында ауыл шаруашылығындағы жалақы 144 299 теңгені

құрады, бұл ел бойынша барлық салалардағы орташа жалақының 59,8% - ын құрайды (Bureau of National Statistics, 2021).

Мұндай проблемалар Солтүстік Қазақстанның аз дамыған аймақтарында өзекті болып табылады, онда аймақтық өнімдерде ауыл шаруашылығы басым, ал жергілікті тұрғындар үшін ауылдық өмір салты дәстүрлі. 1990 жылдары қазақстандық экономиканы трансформациялау барысында ауыл шаруашылығы капиталдың неғұрлым ұзақ айналымдылығына, төмен рентабельділікке, ескірген инфрақұрылымға және өндірістің ерекше табиғи жағдайларына байланысты инвестициялар үшін ең тартымсыз салалардың біріне айналды. Бұл өз кезегінде ауыл тұрғындарының табыс деңгейін төмендетіп, жұмыссыздық пен қала орталықтарына мәжбүрлі көші-қонды тудырды. Демек, Солтүстік Қазақстанның дәстүрлі ауылдық аудандарында капитал ғана емес, сонымен бірге жұмыс күші де жетіспеді. Бұл ауыл шаруашылығы өндірісінің және ауыл инфрақұрылымының құлдырауын, сондай-ақ әлеуметтік шиеленісті тудырды.

Соңғы уақытта Қазақстан Үкіметі ауылдық аумақтарды тұрақты дамытуды қамтамасыз етуге ерекше көңіл бөле бастады. Ұлттық деңгейде қабылданған жалпы бағдарламалар мен тұжырымдамалар ауылдың проблемаларын шешуге мемлекеттің негізгі тәсілдерін анықтайды, бірақ ауылдық аумақтар әлеуметтік-экономикалық қайта өркендеудің тиімді және нақты тетіктерін қажет етеді. Ауылдық аумақтарды дамытуды тиімді басқару үшін біз тұрақты дамуға әсер етуші негізгі қауіп-қатерлерді анықтаймыз, сонымен қатар, экономикалық өсуге мүмкіндік беретін әлеуетті салаларды айқындаймыз және ауылдық жерлердің негізгі ауыл шаруашылығы көрсеткіштерін бағалауға тырысамыз. Бұл әсіресе жоғары дифференциацияланған ауылдық жерлерді (Ақмола облысында) ескере отырып анықталатын болады.

Әдебиеттерге шолу

Кез-келген мемлекеттің ауылдық аумақтардың тұрақты дамуын қамтамасыз ету әр кезеңдердегі модельдердің өзгеруіне және экономикалық ойдың эволюциясына байланысты. Ауылдық аумақтардың тұрақты дамуына байланысты теориялық және практикалық проблемалар шешуді талап ететін өзекті міндеттердің бірі болып табылады. Сондықтан ауылдық аумақтардың үдемелі

дамуының одан арғы үрдісін айқындау, тиімді бағдарламалық құжаттарды әзірлеу үшін ауылдық аумақтардың орнықты даму жолына көшуінің әдіснамалық негіздемесін теориялық және іс жүзінде ұғынған орынды, бұл ауылдық жерлерде тұру үшін тартымдылықтың өсуінің маңызды факторы – ауыл халқының өмір сүру және тұрмыс сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Көптеген отандық және шетелдік зерттеушілер ауылдық аумақтарды тұрақты дамуға қатысты мәселелерді шешуге айтарлықтай үлес қосты. Бұл бағыт бойынша түрлі аспектілердегі ғылыми жұмыстары: Асқаров (2019), Ерохина (2014), Кузнецова және т.б. (2019), Лукьянова және т.б. (2020), Стомба және т.б. (2019) және басқа да бірқатар шетел ғалымдарының ғалымдардың еңбектерінде кеңінен зерттелген. Ауылдық аумақтардың тұрақты дамуын қамтамасыз етудің экономикалық, әлеуметтік және экологиялық аспектілерін зерделеу Молдашева және т.б. (2020) сияқты отандық ғалымдардың еңбектерінде көрініс тапты. В.В. Григоруктың жарияланымдарында бірнеше жаһандық дағдарыстардың қабаттасуы жағдайында органикалық ауыл шаруашылығының даму проблемаларын: азық-түлік, климаттық, қаржылық, «пандемиялық» және оларды шешудегі Қазақстанның мүмкіндіктерін зерттеуге арналған. Т.М. Полушкинаның зерттеулерінде қазіргі Ресейде органикалық ауылшаруашылықты дамытудың маңыздылығы мен қажеттілігі, оның дамуының тұрақтылығын арттыру үшін, экономикалық әл-ауқатқа қол жеткізілген кезде тұрақты даму мәселелерін шешу үшін органикалық ауыл шаруашылығын дамытуды мемлекеттік реттеу жүйесін құру қажеттілігі туралы тұжырымдар ұсынылған. адамдардың өмірі мен денсаулығына қауіп төндіретін қоршаған ортаның тозуы есебінен емес, және әсіресе болашақ ұрпақтың денсаулығына, табиғатпен үйлесімдікте; сапалы тамақпен қамтамасыз ету саласында елдің азық-түлік қауіпсіздігін арттыруда маңызды болып саналады.

Органикалық ауылшаруашылық секторының мөлшеріндегі ұлттық айырмашылықтар мұқият зерттелді. Бұл зерттеулердің көпшілігі саяси-институционалдық тұрғыдан басталып, ұлттық институционалдық жағдайлар мен саясат тұрғысынан айырмашылықтарды түсіндіреді. Мысалы, Daugbjerg және т.б. (2019). Органикалық фермерлерге арналған тікелей жеткізу құралдары Ұлыбританиядағы органикалық тәжірибеге

бөлінген органикалық өнім өндірушілердің санына және жер аумағына айтарлықтай әсер ететінін анықтады. Lynggaard (2001), Lesjak (2008), Daugbjerg және Sonderskov (2012) елдегі органикалық өндіріс қуаттылығының айтарлықтай өсуі саясат бір уақытта нарықтағы ұсыныс пен сұраныс жағына бағытталған кезде ықтимал деп санайды. Алайда басқа зерттеулер органикалық қолдау туралы Саяси шешімдер мен органикалық ауыл шаруашылығының өсуі арасында айтарлықтай тікелей байланыс таппады (Michelsen, 2001; Moschitz, 2004). Фландриядағы жағдай тек мемлекеттік саясатқа назар аудару оның органикалық өнім өндірудегі шектеулі мүмкіндіктерін түсіндіре алмайтындығын көрсетеді. Демек, саясат шараларындағы ұлттық айырмашылықтар ғана өсу қарқынындағы айырмашылықтарды түсіндіру үшін жеткіліксіз (Michelsen, 2001).

Органикалық ауыл шаруашылығының дамуы туралы түсінігімізге қатысты тағы бір зерттеу тобы органикалық егіншілік әдістеріне көшуге қатысты жеке шешімдерді түсіндіру үшін мінез-құлықты талдау немесе ұтымды таңдау сияқты актерлерге бағытталған талдауды пайдаланады. Жеке қасиеттер (оның ішінде көзқарас, ақпарат көздерін пайдалану, тәуекелден бас тарту), фермаға тән факторлар (ферманың мөлшері мен түрін, ресурстардың қол жетімділігін қоса) және әлеуметтік факторлар (отбасы мүшелері мен әріптестерінің пікірлерін қоса) фермерлердің жеке шешімдеріне әсер ететіндігі анықталды. маңызды дәрежеге айналдыру (мысалы, (Burton, 1999), (Läpple, 2011). Алайда, бұл зерттеулер жеке шешім қабылдау процестеріне бағытталғандықтан, олар органикалық өндіріс мөлшеріндегі ұлттық айырмашылықтарды талдауға арналған бірнеше құралдарды ұсынады.

Әдіснама

Осы баптың мақсаты Қазақстандағы ауыл шаруашылығы дамуының қазіргі жай-күйін талдау және экономикалық, өндірістік, әлеуметтік және экологиялық факторлар тұрғысынан оның тұрақтылығын қамтамасыз ету жөніндегі барынша әлеуетті тиімді шараларды негіздеу болып табылды. Ауылдық аумақтардың даму ерекшеліктерін анықтау үшін еліміздің солтүстік бөлігінде орналасқан Ақмола облысы таңдалды. Аймақты таңдау оның аграрлық мамандануына, аймақтың географиясындағы ауылдық жерлердің едәуір бөлігіне, негізінен ауыл тұрғындарына,

бірегей экологиялық және аграрлық ресурстарға байланысты. Жалпы Қазақстанның ауылдық аумақтарындағы әлеуметтік дамыудың артта қалуы мен ондағы әлеуметтік-экономикалық проблемаларға қарамастан, ауылдағы жағдай мен өмір салты әртүрлі өңірлерде айтарлықтай ерекшеліктерімен сипатталатынын атап өткен жөн.

Бұл зерттеуде белгілі бір салаға – ауыл шаруашылығына сипаттама талдау жасалды. Ауыл шаруашылығы тауарлары мен азық-түлікке сұраныс, жұмыспен қамту және әлеуметтік мәселелер, экологиялық жағдайлар және ауыл тұрғындарының балама табыс көздері. Ауылдық аумақтардың орнықты даму проблемаларын зерделеу Қазақстандағы зерттеудің салыстырмалы түрде жаңа бағыты болып табылатынын ескере отырып, авторлар орнықты дамудың әртүрлі аспектілерін: қолда бар ресурстарды, ауыл шаруашылығын жүргізудің экономикалық жағдайларын, өндірісті, нарық сыйымдылығын және т.б. жүйелеуді және қарауды көздейтін жүйелі тәсілді пайдаланды.

Зерттеудің эмпирикалық базасы Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросының, ФАО-ның ресми сайтынан алынған ауыл шаруашылығы экономикасының макро көрсеткіштері статистикасының деректерінен құрастырылады. Әлемдік азық-түлік және ауыл шаруашылығы статистикалық жылнама.

Нәтижелер және талқылау

Ауылдық аумақтардың дамуы және ауыл халқының тыныс-тіршілігі өңір экономикасының жай-күйіне, ең алдымен жалпы өңірлік өнімнің (ЖӨӨ) мөлшеріне байланысты. Ақмола облысының әкімшілік-аумақтық құрамы 17 аудан және облыстық маңызы бар 2 қала (қалалық әкімдіктер) болып табылады, аудандардың құрамына: аудандық бағыттағы негіздегі 8 қала (Ақкөл, Атбасар, Державинск, Есіл, Ерейментау, Макинск, Степняк, Щучинск), 5 ауыл, 590 ауылдық округ кіреді. Ақмола облысы агроөнеркәсіптік өңір болып табылады. Ауыл шаруашылығы сапалы азық-түлік бидайының республикалық көлемінде 25% -ын алады, ауыл шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеу кәсіпорындарын дамыту үшін мүмкіндіктер мен шикізат базасы бар, жердің 87% - ы ауыл шаруашылығы алқаптарымен қамтылған, Астана азық-түлік белдеуі болып табылады, облысқа Қазақстанның барлық егіс алаңының 23%-ы

тиесілі. Аграрлық секторды дамыту Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде жүзеге асырылады (State program, 2018). Облыстың өнеркәсіптік әлеуеті тау – кен өндіруші және өңдеуші кәсіпорындардан (жер қойнауын пайдалану құқығынан бос 135 кен орны) тұрады, оларда негізгі көлем тамақ өнімдерін, машина жасау және түсті металлургия өнімдерін өндіруге тиесілі. Жалпы өңірлік өнімдегі өнеркәсіп өнімінің үлесі жалпы өңірлік өнімнің 21% - ын құрайды. Сондай-ақ қиыршық тас, темір кені, түсті металл кендерін өндіру, молибден өндіру, химия өнеркәсібі, құрылыс индустриясы кәсіпорындары дамуда. Облыс туристік бизнесті дамыту үшін өте қолайлы аумақты алып жатыр. Облыста екі ұлттық парк және бір қорық бар. Щучинск-Бурабай курорттық аймағын бірегей табиғи-климаттық жағдайларының арқасында Қазақстандықтар «Кішкентай Швейцария» деп таныды. Демалыс аймақтары ыңғайлы географиялық жағдайға ие, өнеркәсіптік аудандар тығыз қоныстанған жақын орналасқан (JSC «NC «Kazakh Invest»).

Ұлттық статистика бюросының деректері бойынша Ақмола облысы Ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру көлемі бойынша Қазақстан өңірлері арасында төртінші орында (682 219,8 млн. теңге). Ақмола облысындағы ауыл шаруашылығы өндірісінің серпіні жалпы өңірлік өнім (ЖӨӨ) құрылымында осы саланың өсіп келе жатқан маңызын растайды. Ақмола облысы өндірісінің жалпы көлеміндегі ауыл шаруашылығының үлесі 2020 жылы 16,8%-ды құрады. Ақмола облысы өндірісінің жалпы көлеміндегі ауыл шаруашылығының үлесі 2020 жылы 16,8%-ды құрады. 1999 ауыл шаруашылығы кәсіпорындарында 115,3 мыңнан астам адам жұмыс істейді, 1 197 жеке кәсіпкер және 6 336 шаруа немесе фермер қожалықтары бар. Сонымен қатар, ауылдық жерлерде ауыл шаруашылығы өнімдері мен азық – түлік өндіретін 126 109 шаруашылық бар.

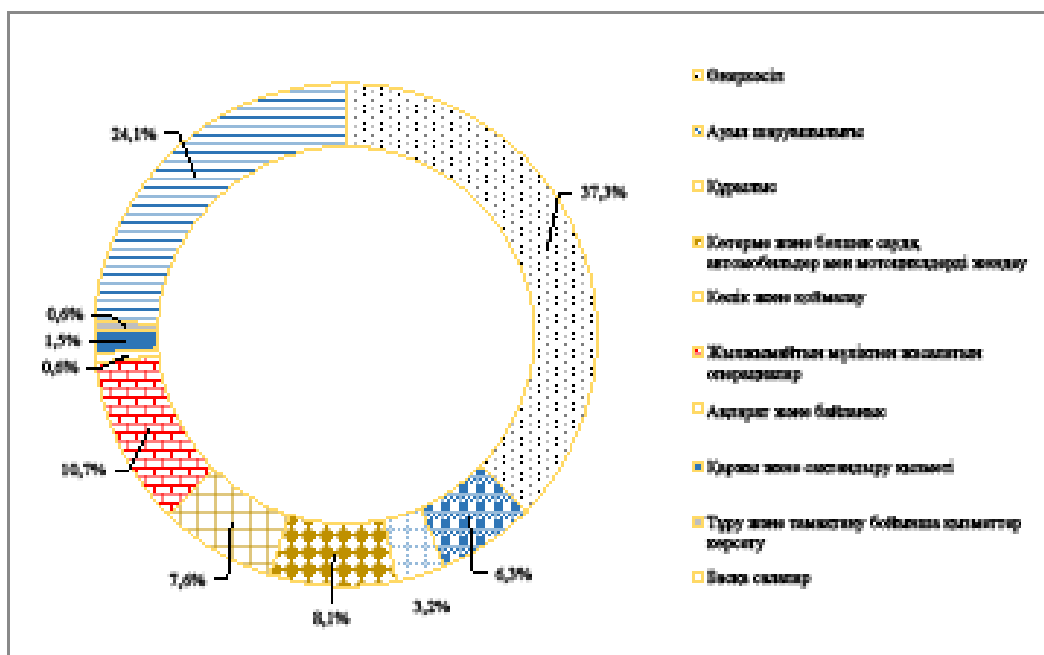
Ақмола облысында 2022 жылдың 4 айының қорытындысы бойынша негізгі әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштердің оң динамикасы сақталуда. Өңір өнеркәсіптік және әлеуметтік инфрақұрылым құру бойынша негізгі жобаларды іске асыруды жалғастыруда. Мәселен, өңірде өнеркәсіп өнімін өндіру көлемі 2022 жылдың 4 айында 430,6 млрд. теңгені құрады, НКИ – 2021 жыл-

дың деңгейіне 109,6%. Ауыл шаруашылығының жалпы өнім көлемі 90,8 млрд. теңгені құрады, НКИ – 2021 жылдың деңгейіне 101,2%. Жұмыс істеп тұрған ШОБ субъектілерінің саны 49,9 мың бірлікті құрады, бұл 2021 жылғы көрсеткіштен 6,3% - ға жоғары. «Бизнестің жол картасы – 2025» бағдарламасын іске асыруға 2022 жылы 5 млрд. теңге бағытталды, оның ішінде субсидиялауға – 3,6 млрд. теңге, кредиттерге кепілдік беруге – 347,2 млн. теңге, гранттық қаржыландыруға – 139 млн теңге, өндірістік инфрақұрылымды жүргізуге – 991,6 млн теңге бөлінген.

Негізгі капиталға салынған инвестициялар көлемі 30,9% - ға ұлғайып, 143 млрд. теңгені құрады. Құрылыс жұмыстарының көлемі 17,9 млрд. теңгеге дейін өсті немесе 2021 жылғы көрсеткішке қарағанда 137,5%. 201 мың шаршы метр тұрғын үй пайдалануға берілді. Жұмыссыздық деңгейі (2022

жылғы 1 тоқсанда) - 4,8%. Жастар арасындағы жұмыссыздық (15-28 жас аралығында) – 2,9%. Өзін – өзі жұмыспен қамтығандар-экономикалық белсенді халықтың 25,7%-ы (105,8 мың адам). 2022 жылғы қаңтар-наурыз-да орташа айлық атаулы жалақы 225 мың теңгені құрады, бұл 2021 жылғы деңгейден 22%-ға жоғары. Тұтыну бағаларының индексі 107,4%-ды, оның ішінде азық-түлік тауарларына-111,5%-ды құрады. 2022 жылға арналған облыс бюджеті 418,3 млрд. теңгені құрады (республикалық бюджеттен трансферттер мен Субвенциялар – 66,4%) (Agriculture, industry, tourism, 2021).

1-суретте Ақмола облысының ЖӨӨ құрылымы 2022 жылғы қаңтар-наурызда ұсынылған және 562555,4 млн. теңгені құрады. ЖӨӨ көлемінің нақты өзгеру индексі 2021 жылғы қаңтар- наурызға қарағанда 108,9%-ды құрады.

Сурет 1 – 2022 жылғы қаңтар-наурызға арналған Ақмола облысының ЖӨӨ құрылымы, %

Figure 1 – The structure of the GRP of the Akmola region for January-March 2022, %

Ескерту: авторлармен (Bureau of National Statistics, 2021) дереккезі негізінде құрастырылған

1-суреттен көріп отырғанымыздай, ЖӨӨ құрылымында 2022 жылғы қаңтар – наурызда тауарлар өндірісі 46,9% – ды, қызметтер өндірісі-45% - ды, өнімдерге салынатын салықтар- 8,1% - ды құрады. Облыстың ЖӨӨ көлемінде ең үлкен үлес салмақты өнеркәсіп – 37,3%, жылжымайтын мүлікпен

операциялар – 10,7%, көтерме және бөлшек сауда; автомобильдер мен мотоциклдерді жөндеу – 8,1% алады.

Ақмола облысында өсірілетін негізгі дақыл бидай болып табылады. Өңірдің ауыл шаруашылығы өндірісінің құрылымында дәнді дақылдар басым болып, 2020 жылы 21,5%-ды құрады.

Кесте 1 – Ақмола облысының Ауыл шаруашылығы өнімдерімен өзін-өзі қамтамасыз ету деңгейі

Table 1 – The level of self-sufficiency in agricultural products of the Akmola region

Өнімдер	1991	2001	2011	2018	2019	2020	2021	2020		
								1991	2001	2019
<i>Ауыл шаруашылығы өнімдерінің негізгі түрлері, мың теңге</i>										
Дәнді дақылдар (күрішті қоса алғанда) және бұршақ дақылдары	2 607,8	3 661,8	6 597,6	5 037,4	4 192,5	5 093,9	-	195,3	139,1	121,5
күнбағыс тұқымдары	2	1	23,6	19,8	18,5	18,9	-	945,0	1890,0	102,2
картоп	297,9	203,2	222,4	284,8	282,7	282,1	-	94,7	138,8	99,8
көкөністер	53,2	61,3	56,4	52,5	54	51,6	-	97,0	84,2	95,6
сүт	-	-	305,7	387,4	398,0	405,0	-			101,8
жұмыртқа, млн. дана	-	-	495,6	889,9	863,8	808,3	-			93,6
Өнімдер	1991	2001	2011	2018	2019	2020	2021	2021		
								1991	2001	2020
<i>Жыл соңындағы мал мен құс басы, мың бас</i>										
ірі қара мал	1 175,2	360,2	308,0	422,6	434	450,2	449,4	38,3	10,6	103,7
кой мен ешкі	940,4	200,2	413,6	533,7	535,2	554,6	565,3	59,0	29,5	103,6
шошқа	639,2	180,5	144,3	104	99	96,1	88,3	15,0	8,3	97,1
жылқы	120,2	75,6	112,6	189,5	202,1	216,3	212,5	180,0	238,0	107,0
құс, млн. бас	8,8	2,4	3,1	7,6	8	9	9,4	102,3	4261,4	112,5

Ескерту: авторлармен [1] дереккезі негізінде құрастырылған

1-кестеге сәйкес, жылқы санының 7,0% - ға өскенін байқаймыз. 1991 жылдың басында Ақмола облысында барлық шаруашылық санаттарындағы жылқылардың жалпы саны шамамен 120 мың басты құрады. Осыдан кейін нарықтық экономикаға көшуге байланысты жылқы саны күрт азайды, 2011 жылдан бастап мемлекет қолдауымен мал басы біртіндеп қалпына келе бастады. 2011 жылдың басынан бастап мемлекет сатып алуларды субсидиялай бастады, олардың үлесі 1,9 есеге артты. Шошқа етін өндіруге субсидиялардың тоқтатылуына байланысты 2018 жылы саны азайған шошқалардың санына келетін болсақ, бұл шошқа шаруашылығын мемлекеттік қолдаудың жалпы көлемінің 2 есе қысқаруына әкелді. Ақмола облысының кәсіпорындары сыртқы нарықтарға жеткізетін ауыл шаруашылығы өнімдерінің негізгі түрлері: Ауыл шаруашылығы дақылдарының дәндері мен тұқымдары, ұн, сүт өнімдері, жұмыртқа және т.б. 2021 жылы ауыл шаруашылығы өнімдерінің экспорты 2020 жылға қарай 16,8% - ға \$378,4 млн-ға дейін ұлғайды және 1215,2 мың тоннаны құрады.

2021 жылдың қорытындысы бойынша экспортта айтарлықтай өсім байқалады:

бидай – 7%-ға 853 мың тоннаға дейін \$207,8 млн-ға; арпа-82%-ға 120,4 мың тоннаға дейін \$25,8 млн-ға; рапс тұқымы-59% - ға 14,8 мың тоннаға дейін \$8,9 млн-ға өскен.

2021 жылдан бастап 2020 жылға дейінгі кезеңде негізгі азық-түлік өнімдерін тұтыну-ды талдау халықтың мынадай азық-түлік түрлерін: шошқа еті, ірі қара мал, көкөндер, картоп және жұмыртқа бойынша толық тамақтанбайтынын көрсетеді. Шошқаларды қоспағанда, дәнді дақылдарды (күрішті қоса) және бұршақ дақылдарын, сүтті, малдың барлық түрлерін жеткілікті мөлшерде тұтынуға қолдау көрсетіледі. Мұндай өзгерістер, жан басына шаққандағы өнімнің бірнеше түрін өндірудің төмендеуіне әкелді.

2021 жылдың қорытындысы бойынша ауыл шаруашылығының жалпы өнім көлемі 2,4%-ға төмендеп, 7,4 трлн теңгені құрады. Төмендеудің себебі 2021 жылғы құрғақшылық салдарынан болған, соның салдарынан мал шаруашылығында 3,6%-ға (3,1 трлн теңге) өсуге қол жеткізілгенімен, өсімдік шаруашылығы өнімдерін өндіру көлемі 6,7%-ға (4,2 трлн теңге) азайды. Азық-түлік өнімдерінің өндірісі көрсетілген кезеңде 1,9%-ға өсіп, 2,2 трлн теңгені құрады.

«Кең Дала» бағдарламасы аясында көктемгі егіс және егін жинау жұмыстарын несиелендіруге 2021 жылы 268 ауыл шаруашылығы тауарын өндіруші 18 млрд теңгеге, 2022 жылдың 4 айында 20,2 млрд теңгеге 240 ауыл шаруашылығы тауарын өндіруші қаржыландырылды.

«Көкше ӘКК» АҚ кепілдігімен «Азық-түлік келісім шарт корпорациясы» ҰК» АҚ арқылы форвардтық сатып алу шеңберінде 2021 жылы 10,9 млрд теңгеге 94 ауыл шаруашылығы тауарын өндіруші, 2022 жылдың 4 айында 18,3 млрд теңгеге 142 ауыл шаруашылығы тауарын өндіруші қаржыландырылды.

Ақмола облысында өндірістік қуаты жылына 87,5 мың тонна ет өңдейтін 15 кәсіпорын, өндірістік қуаты жылына 137 мың тонна сүт өнімдерін өндіретін 14 кәсіпорын, өндірістік қуаты жылына 794,8 мың тонна 36 ұн тартатын кәсіпорын, өндірістік қуаты жылына 49,3 мың тонна майлы дақылдарды өңдейтін 8 кәсіпорын жұмыс істейді.

Ауыл шаруашылығының негізгі капиталына инвестициялар ағымының орнықты үрдісі сақталуда. Осылайша, ауыл шаруашылығының негізгі капиталына инвестициялар көлемі 33,3%

- ға артып, 773,2 млрд теңгені құрады, Тамақ өнімдері өндірісіне 3,1%-ға өсіп, 114,4 млрд теңгені құрады.

2021 жылы облыстың ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілерді субсидиялау түріндегі мемлекеттік қолдау көлемі 46,7 млрд теңгені құрады, оның ішінде келесі бағыттар бойынша:

- өсімдік шаруашылығы саласын субсидиялауға – 15,1 млрд теңге;
- мал шаруашылығын дамытуды қолдауға – 10,6 млрд теңге;
- инвестициялық салымдарға және қайта өңдеуді субсидиялауға – 15,2 млрд теңге;
- қаржы сауықтыруға және лизинг бойынша сыйақы мөлшерлемесін өтеуге – 5,8 млрд теңге.

2021 жылы субсидиялаумен облыстың 2 мыңға жуық ауыл шаруашылығы құрылымдары қамтылды. Бұл жұмыс 2022 жылы да жалғасуда, АӨК саласын мемлекеттік қолдаудың бөлінген көлемі 48,1 млрд теңгені құрайды.

Қайта өңдеу кәсіпорындарының шығындарын субсидиялау бағдарламасы бойынша 1 терең өңдеу кәсіпорны 200 млн теңгеге субсидия алды.

Ақмола облысында қуаты жылына 230 мың тонна шикізатты қайта өңдеуге арналған май тұқымдарын қайта өңдеу жөніндегі жобалар және Шығыс Қазақстан облысында қуаты жылына 330 мың тонна шикізат пайдалануға берілді, СҚО-да “Биоперейшн” ЖШС компаниясының биоэтанол өндіру желісі іске қосылды.

2022 жылы ауыл шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеу бойынша жаңа Жол картасын әзірлеу, инвестициялық субсидиялау бағдарламасы шеңберінде паспорттарды өзектендіру, сондай-ақ биоотынды қолдану саласын кеңейту бөлігінде ҚР биоотын туралы Заңына өзгерістер енгізу жоспарлануда.

2022 жылы келесідей жаңа жобаларды іске қосу жоспарлануда:

1. «Баха Соне» ЖШС қуаттылығы жылына 6 мың тонна астық өңдеу (Ақмола облысы);
2. Қуаты жылына 5,0 мың тонна кондитерлік өнімдер шығаратын «Нәтиже Тәтті» ЖШС (Нұр-сұлтан Қ.);
3. «Элнур Адил Групп» ЖШС қуаттылығы жылына 7 мың тонна макарон өнімдерін өндіру;
4. «Altyn Shygys» ЖШС қуаттылығы жылына 140 000 мың тонна майлы тұқымды қайта өңдеу;
5. «Агротехмаш» ЖШС қуаттылығы жылына 4 мың тонна макарон өнімдерін өндіру (Bureau of National Statistics, 2021; Lesjak, 2008).

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасында және Ақмола облысында ауыл шаруашылығын дамытудың жаңа бағыттарын атап өткім келеді. Органикалық егіншілік сияқты шаруашылық жүргізудің әдістері шаруашылық жүргізуші субъектілердің экономикалық нәтижелерін арттыруы, сондай-ақ ауылдағы әлеуметтік мәселелерді шешуі және ауылдық аумақтар жай-күйінің экологиялық параметрлерін сақтауды қамтамасыз етуі, ал болашақта экологиялық жай-күйді жақсартуы мүмкін.

2022 жылдың 18 шілдесінде «Дала күні» аясында Ақкөл ауданының «Еңбек» ЖШС алаңдарында «Jana Dala/GreenDay» мамандандырылған көрмесі өтті, оған Қазақстанның, сондай-ақ жақын және алыс шетелдердің 150-ден астам компаниясы, агроөнеркәсіптік кешен саласындағы 5 мыңға жуық аграршылар мен сарапшылар қатысты. Ауыл шаруашылығы технологияларының соңғы жетістіктері ұсынылды: өсімдіктерді қорғау құралдары, мал азығы, ветеринарлық

медицина және биопрепараттар. Отандық және шетелдік компаниялар тракторлардың, комбайндардың, егіс кешендерінің барлық түрлерін, барлығы 500 бірліктен астам түрлі ауыл шаруашылығы техникасын таныстырды. Басқа экспозицияларға эксперименттік астық сорттарынан бастап сандық платформаларға дейінгі селекциялық әзірлемелер саласындағы соңғы модельдер кірді. Көрме жұмысы аясында Ақмола облысының АӨК саласында қойылған міндеттерді іске асыру мәселелері бойынша облыстық агросоветтің өтті. Кеңеске өңірдің органикалық өсімдік шаруашылығы және мал шаруашылығы өнімдерінің озық өндірушілері қатысты. Жер сипатындағы проблемалық мәселелер, қаржылық қолдаудың жетіспеушілігі, бизнестің әлеуметтік жауапкершілігінің қажеттілігі және т.б. айтылды, кәсіпорынды кәсіпкерлердің өңірлік кеңесінің төрағасы Қуаныш Рақышев басқарады, жерді органикалық егіншілікке халықаралық стандарттар бойынша сертификаттайды. Кәсіпорын қызыл және жасыл жасымдық, қарақұмық, зығыр және қатты бидай өндіреді және аймақтағы Органикалық заттардың жалғыз өндірушісі болып табылады. ЖШС Италия, Нидерланды, Бельгия, БАӘ, Швейцария, Дания және Түркияға экспортты жүзеге асырады.

Қазақстан мен ФАО арасындағы әріптестік 1997 жылы ұйымға мүше болғаннан бері тұрақты дамып келеді. Соңғы уақытта Қазақстан ауыл, орман шаруашылығына және ауылдық аудандарды дамытуға салынатын инвестицияларға көбірек көңіл бөледі және жасыл экономикаға көшу жағдайында осы секторды жаңғыртуға ұмтылуда. ФАО-ның техникалық көмегі ауыл шаруашылығы өндірісін тұрақты қарқындалуға, ресурс үнемдейтін егіншілікті, органикалық егіншілікті ілгерілетуге және табиғи ресурстарды орнықты басқаруға, сондай-ақ институционалдық дамуға және әлеуетті арттыруға бағытталды.

Қазақстан органикалық ауыл шаруашылығы өндірісін отандық өнімнің бәсекеге қабілеттілігі мен экспорттық әлеуетін арттырудың перспективалы құралы ретінде айқындады. Алайда, сертификаттау жүйесінің және таңбалауға қойылатын талаптардың болмауы қазіргі уақытта органикалық өнімнің ішкі және экспорттық нарықтарының дамуын тежейді.

«Органикалық егіншілікті дамытуды қолдау және Қазақстанда институционалдық әлеуетті арттыру» БҰҰ-ның азық-түлік және

ауыл шаруашылығы ұйымы (АТЖАШҰ) жобасы қазіргі уақытта заңнаманы, институционалдық құрылысты және стратегиялық жоспарлауды жетілдіру арқылы осы сектордағы әлеуетті арттыру бойынша жұмыс істеуде. Іс-шараларға фермерлерді, ауылшаруашылық мамандарын және сая-саткерлерді органикалық егіншілікке қатысты әртүрлі мәселелер бойынша оқыту кіреді.

Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің қаржыландыруымен жүргізілетін Қазақстан Республикасында «Халықаралық және шетелдік стандарттар мен талаптарға және басым өткізу нарықтарына сәйкес Қазақстан Республикасында органикалық өндірісті дамытуды нормативтік-құқықтық және әдістемелік қамтамасыз ету» (BR10765064) Жобасы шеңберінде зерттеу Органикалық Ауыл шаруашылығын дамытудың 2022-2023 жылдарға арналған Жол картасының жобасын әзірледі.

БҰҰ-ның Қазақстандағы күш-жігері бес басым облысқа шоғырланған:

- азық-түлік қауіпсіздігі және органикалық тамақ өндірісі;
- ветеринария және мал шаруашылығы, жайылымдарды басқару және фитосанитарлық бақылау шаралары;
- ұлттық әлеуетті нығайту және саяси диалог пен өңірлік ынтымақтастыққа жәрдемдесу үшін табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану;
- балық ресурстарын жауапты басқаруға және сақтауға баса назар аударатырып, балық аулау мен аквамәдениетті дамыту;
- ауыл шаруашылығы статистикасы, деректерді жинау және талдау саласындағы ақпараттық технологияларды дамыту (FAO, 2022; Latruffe, 2010; Dairova, 2017).

Қазіргі уақытта Орталық Азияның басқа елдерімен салыстырғанда Қазақстанда халықаралық ұйымдардың қатысуымен жобалар айтарлықтай аз іске асырылуда. ӨБК, ерте хабарлау және Агрометеорология бағыттарына келетін болсақ, қазақстандық мемлекеттік органдар Агроөнеркәсіптік кешендегі халықаралық ұйымдардың жобаларын талдау және бағалау үшін бірлескен зерттеулер жүргізуі қажет. Халықаралық және бірлескен жобаларды іске асыру жолымен проблемалық бағыттар бойынша оң халықаралық тәжірибені тарту қажет. Мұндай жобалардың нәтижелері мемлекеттік бағдарламалардың тиімділігін арттыруға және халықаралық ұйымдар жобаларының нәтижелерін ілгерілету бойынша

ұлттық құрылымдардың әлеуетін нығайтуға бағытталуы тиіс (Kazakhstan and FAO, 2019).

Экономикалық көрсеткіштерді қарастыру кезінде ауылшаруашылық өндірісінің барлық бағыттарының, ең алдымен өсімдік шаруашылығының рентабельділігін арттыру туралы айтуға болады. Осылайша, органикалық бидайдың бағасы Еуропа елдеріне нарықтық жағдайға байланысты классикалық бидайға қарағанда 30-50% қымбат сатылады. Егер сіз зығыр, бұршақ сияқты дақылдарды алсаңыз, онда органикалық өнім мен классиканың арасындағы баға айырмашылығы 200% жетуі мүмкін. Тіпті фермерлердің сертификаттауға, дайындық жұмыстарына, тасымалдауға, логистикаға және іске асыруға кететін шығындарының өсуін ескере отырып, кірістілік классикалық ауыл шаруашылығына қарағанда әлі де жоғары. Бұл ауылдық аумақтардың тұрақты дамуына әсер етуі мүмкін Органикалық ауыл шаруашылығына көшудің экономикалық тиімділігінің кейбір мәселелері.

Әрі қарай, ауылдағы Органикалық ауыл шаруашылығы шеше алатын әлеуметтік мәселелерге тоқталайық. Бірінші кезекте бұл жаңа ауыл шаруашылығы кәсіпорындарын құру кезінде де, жұмыс істеп тұрған фермалар-

ды жаңғырту кезінде де жаңа жұмыс орындары. Екіншіден, жаңа білім алу қажеттілігі оқу қажеттілігін арттырады.

Экологиялық тиімділікке келетін болсақ, Органикалық ауыл шаруашылығы ауылдық жерлердің экологиясын сақтауға тікелей бағытталған. Қазақстан Республикасындағы, оның ішінде Ақмола облысындағы экологиялық ахуалдың көптеген жағымсыз жақтары бар. Мысалы, химиялық тыңайтқыштарды қолдану, зиянкестермен күресу химиялық заттардың көмегімен ауыл экологиясына түзетілмейтін зиян келтіреді. Болашақта біз топырақтағы зиянды заттардың жоғары концентрациясымен, содан кейін суға, ауаға және адам ағзасына енумен айналысамыз. Ауылдық аумақтардың дамуына зиян келтіретін осындай жағымсыз факторлармен органикалық ауылшаруашылығына көшу көмектесе алады.

2000 жылдан бастап 2019 жылға дейінгі кезеңде негізгі дақылдардың әлемдік егіс алаңы 21% - ға ұлғайды және 1,4 млрд. гектарды құрады, дәнді дақылдарға осы кезеңде әлемдегі егіс алқаптарының жартысынан астамы тиесілі болды, дегенмен олардың үлесі 2019 жылы 51% - ға дейін төмендеді (кесте 2).

Кесте 2 – Түрлері бойынша негізгі дақылдарды жинау алаңы, 2019 жыл (мың га)

Table 2 – Harvesting area of main crops by type, 2019 (thousand hectares)

Елдер	Дәнді дақылдар	Майлы дақылдар	Жемістер	Картоп	Көкөністер	Қант дақылдары	Басқа	Барлығы
Армения	115	0	56	20	20	4	4	219
Беларусь	2 259	370	85	267	61	95	213	3 350
Қазақстан	15 285	2 912	165	192	166	15	421	19 155
Қырғызстан	564	51	65	79	56	14	133	962
Ресей Федерациясы	43 412	13 900	670	1 239	575	1 133	2 193	63 122

Ескерту: авторлармен (Kazakhstan and FAO, 2019) дереккезі негізінде құрастырылған

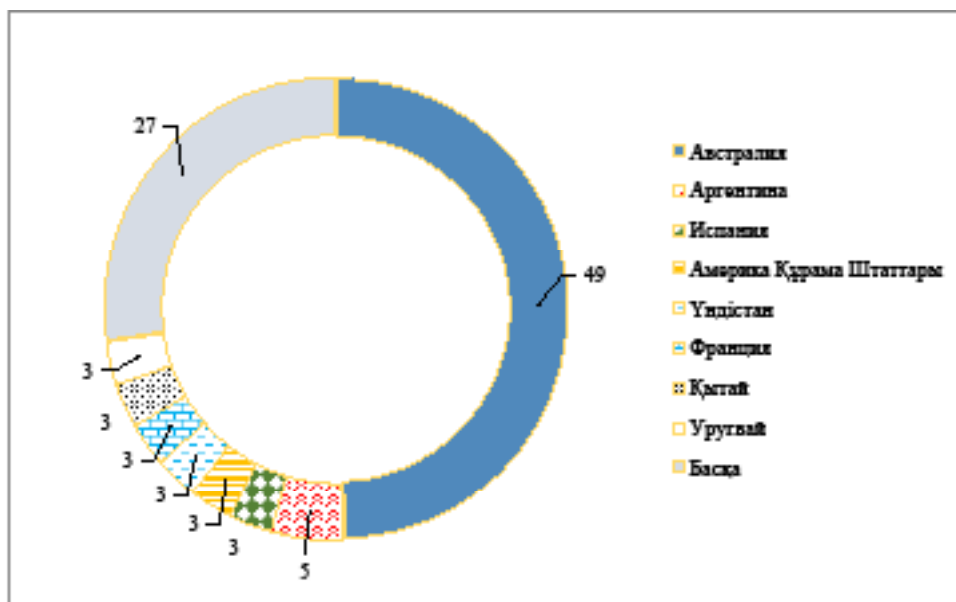
Майлы дақылдар әлемдегі егіс алқаптарының 23% - ын жауып, абсолюттік (+102 млн.га) және салыстырмалы түрде (+46%) ең жылдам өсуді көрсетті. Ауыл шаруашылығы дақылдарының басқа да негізгі

топтарына әлемдегі егіс алқаптарының 5% - дан азы тиесілі. 2018 жылдан бастап 2019 жылға дейінгі кезеңде жалпы егіс алаңы өзгерген жоқ, өйткені дәнді және басқа да дақылдардың егіс алаңдарының қысқаруы дақылдардың басқа

топтарының ұлғаюымен өтелді, бұл ретте майлы дақылдар бойынша ең үлкен абсолюттік өсім тіркелді.

Ауыл шаруашылығы секторының тұрақтылығын арттыру жөніндегі күш-жігер-

дің көрінетін аспектілерінің бірі Органикалық Ауыл шаруашылығын дамыту болып табылады, оның басты ерекшелігі синтетикалық тыңайтқыштар мен пестицидтерден бас тарту болып табылады (сурет 2 және кесте 3).

Сурет 2 – Органикалық ауыл шаруашылығының әлемдік алаңы, негізгі елдер, 2019 жыл, %

Figure 2 – World area of organic agriculture, major countries, 2019, % Ескерту: авторлармен (Kazakhstan and FAO, 2019) дереккезі негізінде құрастырылған

Кесте 3 – органикалық егіншілік алаңы (мың га)

Table 3 – Area of organic farming (thousand hectares)

Елдер	2004	2005	2010	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Армения		0.3	0.8	1.0	1.8	1.2	1.4	0.7	0.6
Беларусь								1.7	1.4
Қазақстан			133.6	291.2	303.4	303.4	277.1	192.1	294.3
Қырғызстан		0.2	15.0	6.9	7.6	8.0	19.3	22.1	19.1
Ресей Федерациясы			44.0	245.8	385.1	315.2	656.9	607.0	674.4

Ескерту: авторлармен (Kazakhstan and FAO, 2019) дереккезі негізінде құрастырылған

2019 жылы сертификатталған органикалық мәртебесі бар немесе органикалық мәртебесіне ауыстырылған ауыл шаруашылығы алқаптарының ауданы 72,2 млн.гектарды құрады, Австралияға жалпы санының жартысы тиесілі, одан кейін Аргентина (5%) және Испания (3%). Органикалық ауыл шаруашылығының ең үлкен ауданы бар сегіз ел сертификатталған, олардың органикалық ауыл шаруашылығының әлемдік ауданы 73% құрайды.

Сертификатталған органикалық немесе ел аумағы бойынша органикалық болып өзгертілген ауылшаруашылық алқаптарын қалыпқа келтіру елдердің тұрақты ауыл шаруашылығының осы аспектісіне беретін маңыздылығын салыстыруға мүмкіндік береді. Ауыл шаруашылығы алқаптарының жалпы алаңындағы Органикалық ауыл шаруашылығы алаңдарының үлесі (Кесте 4).

Кесте 4 – Ауыл шаруашылығы алқаптарының жалпы алаңындағы Органикалық ауыл шаруашылығы алаңдарының үлесі, %

Table 4 – The share of organic farming areas in the total area of agricultural land, %

Елдер	2005	2010	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Армения	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Беларусь							0,0	0,0
Қазақстан		0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Қырғызстан	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2
Ресей Федерациясы		0,0	0,1	0,2	0,1	0,3	0,3	0,3

Ескерту: авторлармен (Kazakhstan and FAO, 2019) дереккөзі негізінде қурастырылған

Ауылшаруашылық алқаптарын сертифицирленген органикалық немесе әр түрлі елдердегі органикалық өндіріске ауыстыру ретінде қалыпқа келтіру елдердің тұрақты ауыл шаруашылығының осы аспектісіне беретін маңыздылығын салыстыруға мүмкіндік береді. Егер біз 3-суретте айтарлықтай ауылшаруашылық алқаптары бар елдерге қарайтын болсақ, онда 2019 жылы ауылшаруашылық алқаптарының жалпы аймағында органикалық егіншіліктің ең көп үлесі бар елдер-Австрия (25%), Швеция (%) және Чехия (15%). Жетекші 20 елдің 15-і Еуропада орналасқан, бұл аймақтағы органикалық ауылшаруашылығының маңыздылығын көрсетеді. Басқа аймақтарда дәстүрлі және органикалық егіншілік арасындағы тепе-теңдік дәстүрлі бағытқа ауысады.

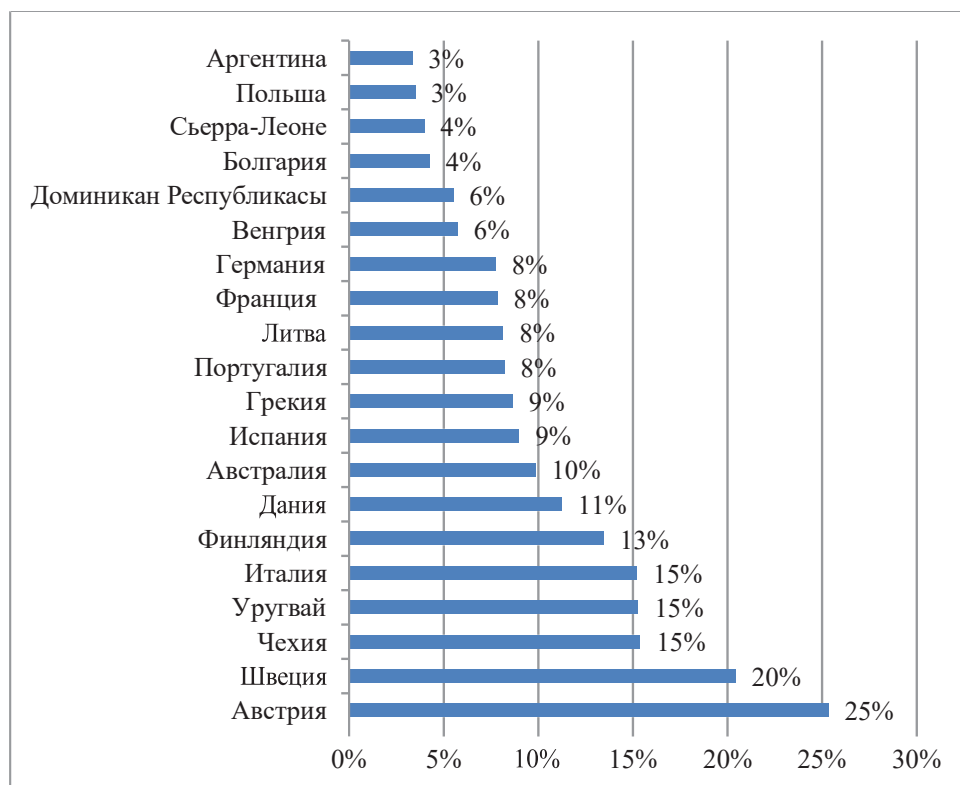
Өңірлік экономиканың маңызды әлеуметтік-экономикалық параметрлерінің арасында өңірлік нарықтағы төлемге қабілетті сұраныс пен ұсыныстың арақатынасын бөліп көрсету қажет. Төлемге қабілетті сұраныс жан басына шаққандағы ЖӨӨ көлемімен және жан басына шаққандағы орташа табыспен айқындалады, ол Ақмола облысындағы орташа қазақстандық деңгейден едәуір төмен (FAO, 2019). Ақмола облысының ауылдық жерлерінде жан басына шаққандағы орташа табыс орташа қазақстандық деңгейдің 82,4%-ын құрайды. 5 кестеде Қазақстан Республикасы бойынша 2011-2020 жылдардағы жан басына шаққандағы жалпы өңірлік өнім ұсынылған.

2021 жылы Қазақстан Республикасында және өңірлерде олар мынадай ретпен (кему бойынша) орналасқан: Атырау облысы (16 037,4 мың теңге), Алматы қаласы (7 495,8 мың теңге), Нұр-сұлтан қаласы (7 361,9 мың теңге), Қарағанды (5 419,3 мың теңге), Маңғыстау (4 966,5 мың теңге). 2011-2021 жылдар

кезеңінде үш есе өсімге қарамастан, жан басына шаққандағы ЖӨӨ әлі де жан басына шаққандағы орташа Ұлттық ЖІӨ-ден төмен және көрсеткіштің орташа өсу қарқынын көрсете отырып, ел бойынша 11-ші орында тұр. Бұл көрсеткіш бойынша Түркістан облысы өңірлер арасындағы өсу қарқыны жағынан төмен (1 174,2 мың теңге) аймақтарды құрайды.

Ақмола облысының ауылдық аумақтарын тұрақты дамытуды қамтамасыз етудің өзектілігі ЖӨӨ-дегі ауыл шаруашылығының елеулі үлесіне байланысты. Себебі, 2022 жылғы 1 маусымдағы жағдай бойынша Ақмола облысы халқының 49,6%-ы ауылдық жерлерде тұрады, демек бұл ел бойынша ауыл тұрғындарының өте жоғары үлесін көрсетеді. 1990-шы жылдары Ақмола облысында депопуляция байқалды, бірақ бұл негізінен қала тұрғындарына қатысты болды. 2008 жылдан бастап ауыл халқының жедел тапшылығы байқалады, ол белсенді көші-қон ағынымен күрделене түседі. Депопуляция ауылдық аумақтардың тұрақты дамуына негізгі қауіптердің бірі болып табылады, өйткені бұл тарихи дамыған аумақтардың жоғалуына, шағын ауылдық елді мекендердің тозуына және ауыл шаруашылығының сарқылуына әкеледі. Сонымен қатар, бұл ауылшаруашылық жерлерін тартып алуға байланысты аймақтық және ұлттық азық-түлік қауіпсіздігіне қауіп төндіреді.

Соңғы 14 жылда (2008 жылдан 2022 жылға дейін) Ақмола облысы халқының жалпы санындағы ауыл тұрғындарының үлесі 5,8%-ға (55,4-тен 49,6%-ға дейін) азайды. Ақмола облысы ауылды дамытудың негізгі әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштерінің серпіні (6-кесте) шағын ауылдық елді мекендер санының азаюын, ал халық неғұрлым ірі елді мекендерде шоғырланатынын растайды.

Сурет 3 – Ауыл шаруашылығы алқаптарының жалпы алаңдарындағы Органикалық ауыл шаруашылығы алқаптарының үлесі, жетекші елдер %

Figure 3 – Share of organic farming areas in total agricultural land areas, leading countries % Ескерту: авторлармен (Kazakhstan and FAO, 2019) дереккезі негізінде құрастырылған

Кесте 5 – 2011-2021 жылдар кезеңіндегі Қазақстан Республикасы халқының жан басына шаққандағы жалпы өңірлік өнімі, мың теңге

Table 5 – Gross regional product per capita of the Republic of Kazakhstan for the period 2011- 2021, thousand tenge

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Қазақстан Республикасы	1 705,8	1 847,1	2 13,2	2 294,8	2 330,4	2 639,7	3 014,7	3 382,5	3 755,7	3 766,8	4 417,9
Ақмола	1 099,0	1 092,8	1 301,7	1 427,9	1 513,9	1 818,2	2 107,8	2 301,0	2 621,2	3 102,5	3 644,9
Ақтөбе	1 998,2	2220,7	2 298,1	2 361,4	2 135,0	2 464,9	2 749,7	3 136,0	3 396,8	3 329,8	3 982,1
Алматы	654,0	751,0	886,2	1 002,1	1 021,3	1 114,2	1 235,8	1 378,2	1 585,5	1 805,2	2 201,1
Атырау	7 054,0	6 580,7	7 083,0	7 553,3	7 171,2	8 653,1	9 685,1	12 465,5	14 584,4	11 883,2	16 037,4
Батыс Қазақстан облысы	2 225,4	2 865,9	2 868,1	3 170,4	2 699,6	3 179,8	3 628,4	4 295,8	4 501,2	4 151,2	5 323,6
Жамбыл	602,8	715,4	813,9	897,4	918,3	1 062,7	1 210,0	1 366,3	1 518,8	1 675,8	1 976,9
Қарағанды	1 762,1	1 798,5	1 919,1	2 110,6	2 248,9	2 682,6	3 100,9	3 431,9	3 911,0	4 431,7	5 419,3
Қостанай	1 288,2	1 308,0	1 531,5	1 583,1	1 561,7	1 727,0	2 108,9	2 367,0	2 815,9	3 314,5	4 082,8
Қызылорда	1 11,9	1 764,4	1 983,0	1 848,9	1 534,3	1 701,1	1 839,0	2 088,1	2 289,1	2 033,3	2 345,1
Маңғыстау	3 491,7	3 69,8	3 592,7	4 049,6	3 443,0	3 880,6	5 058,8	5 682,5	5 352,8	4 335,1	4 966,5

REGIONAL ECONOMY AND TERRITORIAL DEVELOPMENT

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Оңтүстік Қазақстан	583,0	705,1	791,3	868,9	891,1	975,3	1 097,7	-	-	-	-
Павлодар	2 036,7	2 032,8	2 341,3	2 315,8	2 293,1	2 606,9	3 134,3	3 641,1	4 023,3	4 151,4	5 185,0
Солтүстік Қазақстан	1 136,7	1 168,6	1 298,2	1 386,6	1 467,2	1 621,0	1 985,9	2 177,7	2 505,9	2 877,7	3 313,8
Түркістан	-	-	-	-	-	-	-	838,2	1 008,1	1 174,2	1 363,1
Шығыс Қазақстан Облысы	1 160,9	1 299,1	1 480,1	1 636,7	1 656,2	2 006,0	2 289,5	2 598,8	2 929,2	3 369,8	3 723,0
Нұрсұлтан қ.	2 980,3	3 479,6	4 374,3	4 821,6	5 74,8	5 273,3	5 766,2	6 359,5	7 075,8	6 873,6	7 361,9
Алматы қ.	3 394,8	3 908,0	4 779,1	5 021,0	5 439,6	6 138,5	6 694,2	6 635,9	7 183,9	6 913,0	7 495,8
Шымкент қ.	-	-	-	-	-	-	-	2 217,1	2 152,1	2 360,3	2 442,9

Ескерту: авторлармен (Bureau of National Statistics, 2021) дереккезі негізінде құрастырылған

Кесте 6 – Ақмола облысының ауылдық аумақтарын дамытудың 2016-2021 жылдардағы негізгі көрсеткіштері

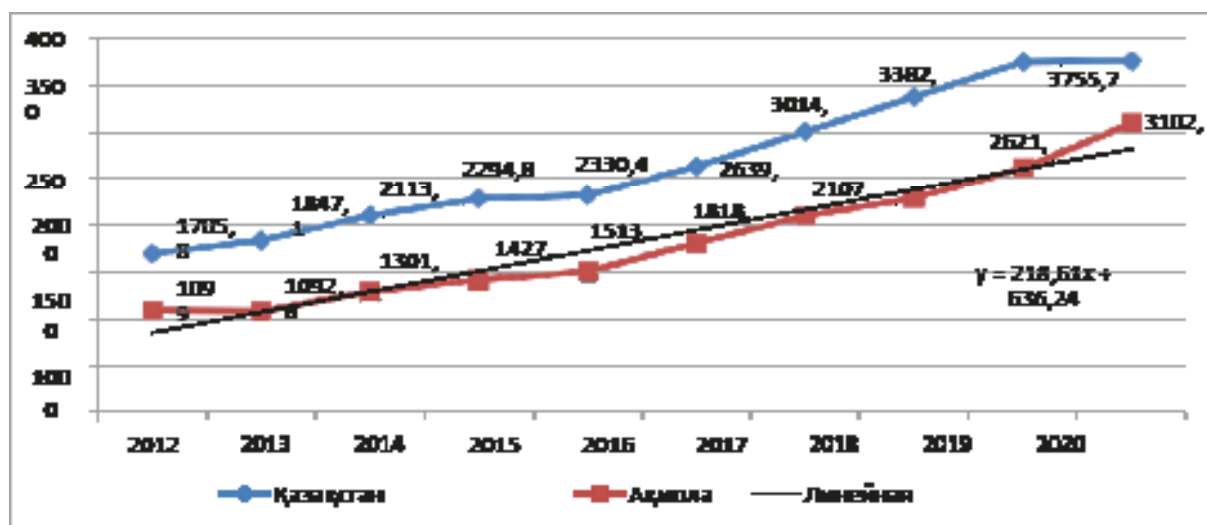
Table 6 – The main indicators of rural development of Akmola region in 2016-2021

Индикатор	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Жан басына шаққандағы ЖӨӨ, мың теңге	1 818,2	2 107,8	2 301,0	2 621,2	3 102,5	3 485,4
Ауыл шаруашылығы өнімі, млн. теңге, одан:	348 198,5	378 170,9	406 690,5	487 473,9	673 745,6	745 510,9
өсімдік шаруашылығы	239 945,4	253 968,3	268 785,9	318 216,3	468 169,2	482 403,2
мал шаруашылығы	106 481,1	123 292,6	136 878,0	167 946,2	200 612,6	262 540,5
Ауыл халқы, мың адам	351,2	348,7	348,7	348,3	348,1	419,0
Жұмыспен қамтылған ауыл халқы, мың адам	217,4	212,8	214,0	214,0	211,8	398,9
Жалдамалы ауыл қызметкерлері, мың адам	122,9	123,1	128,2	130,8	130,7	273,3
Ауылдық өзін-өзі жұмыспен қамтығандар, мың адам	94,5	89,7	85,8	83,2	81,1	121,5
Жұмыссыз ауыл халқы, мың адам	12,5	11,8	11,6	11,6	11,8	20,1
Жұмыссыздық деңгейі, %	5,4	5,2	5,2	5,1	5,3	4,8
Ауыл, орман және балық шаруашылығындағы қызметкерлердің орташа айлық атаулы жалақысы, теңге	90 683	102 133	111 225	130 586	148 903	190 630
Халықтың жан басына шаққанда орташа алғанда бір жылдағы ең төменгі күнкөріс деңгейінің шамасы, теңге	20 166	21 840	25 562	27 909	34 596	37 266
Ауыл халқының жан басына шаққанда айына орташа номиналды ақшалай табыстары (бағалау), теңге	65 213	72 866	80 809	91 933	107 224	107,2
Ауыл халқының ақшалай шығыстары (айына жан басына шаққанда орташа), %	90,2	88,7	89,8	87,7	88,8	-
Бір тұрғынға тұрғын үймен қамтамасыз етілу, м2,	21,8	22,0	22,4	22,7	23,2	-
оның ішінде:	23,5	23,8	24,1	24,3	24,6	-
қалалық жер	20,5	20,6	21,0	21,4	2,0	-

Ескерту: авторлармен (Bureau of National Statistics, 2021) дереккезі негізінде құрастырылған

* 9 айдағы деректер, кейбір тармақтар бойынша деректер жоқ

Суретте 4 Ақмола облысының жан басына шаққандағы жалпы өңірлік өнімі 2011-2021 жылдар кезеңінде көрсетілген.

Сурет 4– Ақмола облысының жан басына шаққандағы жалпы өңірлік өнімі, мың теңге
 Figure 4 – Gross regional product per capita of Akmola region, thousand tenge

Ескерту: авторлармен (Bureau of National Statistics, 2021) дереккезі негізінде курастырылған

Айта кету керек, 2016-2020 жылдар аралығында Ақмола облысында жан басына шаққандағы жалпы өңірлік өнімнің 2,8 есе өсу үрдісі байқалады.

Құрылған тренд моделіне сәйкес уақыт өте келе құбылыстың дамуының негізгі

зандылығын сипаттайды және зерттелген бірқатар бақылаулар бойынша орташа трендті, оның сыртқы көрінісін сипаттайды. Біз алынған модельді қолдана аламыз және 2022-2026 жылдарға арналған болжамды көрсеткіштерді есептей аламыз (кесте 7).

Кесте 7 – Қаралатын көрсеткіштердің болжамды мәндері

Table 7 – Forecast values of the considered indicators

Жылдар	Есептеу формуласы	Жоспарлы көрсеткіштер
2022	$y = 218,61x + 636,24$	3041
2023	$R^2 = 0,9473$	3259,6
2024		3478,2
2025		3696,8
2026		3915,4

Ескерту: авторлар жасаған

Нәтижелерді талдау келесі қорытынды жасауға мүмкіндік береді: жан басына шаққандағы жалпы аймақтық өнім өңірлердің тұрақты даму процесінің ажырамас бөлігі болып табылады. Сонымен қатар, өңірлік өнім аймақтардың экономикалық жағдайын көрсететін көрсеткіш ретінде ел субъектісінің

әлеуметтік-экономикалық тұрақтылығына байланысты. Сондықтан бұл факторларды бағалау аумақтр дамуының практикалық маңыздылығын анықтайды. Соңғы 10 жыл ішінде байқалып отырған болжам Ақмола облысының даму көрсеткіштерінің артуының белгілі бір тенденциясын көрсетеді.

Қорытынды

Шет елдерде органикалық өнімге өсіп келе жатқан сұранысты ескере отырып, ауыл шаруашылығы Қазақстан үшін тартымды салалардың біріне айналуы мүмкін. Қазақстан органикалық ауыл шаруашылығы өндірісін дамытуда айтарлықтай жер және табиғи ресурстардың, синтетикалық тыңайтқыштар мен пестицидтерді қолданбай дәстүрлі ауыл шаруашылығы дақылының болуына байланысты үлкен мүмкіндіктерге ие. Бұдан шығатын негізгі артықшылықтар: экологиялық таза өнімдерді жоғары бағамен сату мүмкіндігі; сапаны жақсарту арқылы бәсекеге қабілеттілікті арттыру; сыртқы нарықтарда органикалық өнімге сұраныстың артуы арқылы экспорттық әлеует; ауыспалы егісте бұршақ дақылдарының кең спектрін пайдалану, бұл жемшөп мәселесін шешуге және топырақтағы азот деңгейін ұстап тұру; жұмыс күшін ұтымды пайдалану және кәсіпорындардың пайдасын арттыру; қоршаған орта мен денсаулыққа қамқорлықсепілді бірқатар мүмкіндіктерді қалыптастырады.

Сонымен қатар органикалық егіншілікке көшуде келесідей проблемалардың бар екені жасырын емес: дүниежүзілік сауда ұйымына кіргеннен кейінгі ішкі нарықтағы бәсекелестіктің күшеюі; қаржыға қол жетімділіктің төмендігі; ауылшаруашылық кәсіпорындарының борыштық жүктемесінің жоғары деңгейіне байланысты аграрлық сектордың төмен тұрақтылығы; экологиялық таза өнімді өндіру және өңдеу технологиялары мен тәжірибесінің болмауы; дәстүрлі ауылшаруашылық тәжірибесінен кейін жаңа шаруашылық әдістеріне көшудегі психологиялық қиындықтар; органикалық егіншілік дәстүрлі егіншілікке қарағанда күрделірек болғандықтан, өндірушінің қателесу ықтималдығы жоғары болуы, өнімділіктегі айтарлықтай төмендеу, арамшөптер мен зиянкестермен ластануға әкелетін сырқаттанушылықты арттырады; органикалық егіншіліктің әдістері мен тәсілдері туралы ақпарат пен білімнің төмен деңгейі; сертификаттауға қосымша шығындар; өнімдерде синтетикалық консерванттарды қолдануға тыйым салу мүмкіндіктері және оларды пайдалану мерзіміндегі едәуір қысқа мерзімдер.

Қазақстанда стандарттаудың, сертификаттаудың, басқару жүйелерінің және таңбалауға қойылатын талаптардың болмауы қазіргі уақытта органикалық өнімнің ішкі және экспорттық нарықтарының дамуын

шектейді, жеміс-көкөніс секторында сертификатталған бірде-бір органикалық өндіруші жоқ. Органикалық өндіріске көшуге мүдделі шағын және орта көкөніс өсірушілер тобын құруға ықпал ететін семинарлар өткізу қажет. Органикалық егіншіліктегі фермерлер арасындағы негізгі кедергі шағын фермерлер өздері шеше алмайтын экологиялық стандарттар бойынша сертификаттаудың жоғары құны болып табылады.

Қазақстанда органикалық ауыл шаруашылығының дамуы бірқатар факторлармен шектеледі, олар:

- «Органикалық» секторының институционалдық құрылымы-органикалық өндіріс пен органикалық өнімді субсидиялау институттарының; топырақтағы және дақылдардың жасыл массаларындағы заттарды анықтау бойынша аккредиттелген зертханалардың болмауы;

- Органикалық ауыл шаруашылығы саласындағы деректерді жинаудың ұлттық тұжырымдамасының және реттеудің нормативтік-құқықтық жүйесінің болмауы;

- ішкі сұраныс-тұтынушылардың сатып алу қабілетінің төмендігі, азық-түлік сөрелеріндегі органикалық өнімдердің танылуы, басқа «сау» тағамдардың бәсекелестігі және

«органикалық» нарықтың дамуын тежейтін фактор ретінде сенімге байланысты мәселелер;

- өндіріспен қамтамасыз ету-органикалық өнім өндірушілердің саны аз, органикалық Ауыл шаруашылығын мемлекеттік қолдаудың және мамандандырылған Білім беру бағдарламаларының болмауы; шағын фермерлер өз бетінше шеше алмайтын экологиялық стандарттар бойынша сертификаттаудың жоғары құны;

- экспорттық тауарлар-бұл органикалық өнімдердің ресейлік стандарттарын басқа елдердің стандарттарымен үйлестірудің болмауы, сондай-ақ ресейлік органикалық өнімдердің экспортын қолдау және ілгерілету шаралары.

Алғыс

Зерттеу жұмысы Р.А. Қарабасов жетекшілігімен «Қазақстан Республикасында халықаралық және шетелдік стандарттар мен талаптарға және басым нарықтарға сәйкес органикалық өндірісті дамытуды нормативтік-әдістемелік қамтамасыз ету» тақырыбына зерделенген жұмыстардың нәтижесінде әзірленді. Зерттеуді Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігі (BR10765064) қаржыландырады.

References

1. Agriculture, industry, tourism - the growth of indicators of socio-economic development of the Akmola region is observed in all sectors. Official information resource of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan, (2021) [updated August 12, 2022; cited September 3, 2022]. Available: <https://www.primeminister.kz/ru/news/reviews/selskoe-hozyaystvo-promyshlennost-turizm-rost-pokazateley-socialno-ekonomicheskogo-razvitiya-akmolinskoy-oblasti-nablyudaetsya-po-vsem-otraslyam-1084052>
2. Askarov A. (2019). The foresight technologies as a tool for strategic planning of sustainable rural development. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, no. 315(2). Article 022095. [updated October 15, 2022; cited September 28, 2022]. Available at: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/315/2/022095>
3. Bureau of National Statistics (2021) [updated August 10, 2022; cited September 2, 2022]. Available at: <http://www.stat.gov.kz>
4. Burton, M., Rigby, D., & Young, T. (1999). Analysis of the determinants of adoption of organic horticultural techniques in the UK. *Journal of Agricultural Economics*, 50(1), 47-63. <https://doi.org/10.1111/j.1477-9552.1999.tb00794.x>
5. Dairova O. (2017). Does organic production have a future in Kazakhstan? *Komsomolskaya Pravda Kazakhstan*, [updated August 12, 2022; cited September 3, 2022]. Available: <http://old.kp.kz/economics/13636-est-li-budushchee-u-organicheskoy>
6. Daugbjerg, C., Tranter, R., Hattam, C., & Holloway, G. (2011). Modelling the impacts of policy on entry into organic farming: Evidence from Danish-UK comparisons, 1989-2007. *Land Use Policy*, 28(2), 413-422. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2010.09.001>
7. Daugbjerg, C., & Sønderskov, K. M. (2012). Environmental policy performance revisited: Designing effective policies for green markets. *Political Studies*, 60(2), 399-418. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2011.00910.x>
8. Erokhin, V., Heijman, W., & Ivolga, A. (2014). Sustainable rural development in Russia through diversification: The case of the Stavropol Region. *Visegrad journal on bioeconomy and sustainable development*, 3(1), 20-25. <https://doi.org/10.2478/vjbsd-2014-0004>
9. FAO. (2022) *Comprehensive analysis of the disaster risk reduction system for the agricultural sector in Kazakhstan*. Budapest. <https://doi.org/10.4060/cb8757en>
10. FAO. (2019). World Food and Agriculture. *Statistical Yearbook 2021*. Rome, 368. <https://doi.org/10.4060/cb4477en>
11. Information about the region. (2022). JSC "NC "Kazakh Invest" [updated August 14, 2022; cited September 4, 2022]. Available: <https://akmola.invest.gov.kz/ru/about/info/>
12. Kazakhstan and FAO. (2019). Partnering to achieve sustainable livelihoods and food security. *FAO*. Rome, [updated August 16, 2022; cited September 6, 2022]. Available: <https://www.fao.org/documents/card/en/c/9e0de343-14ce-4ca6-837f-c3604d1d4885/>
13. Kuznetsova, A., Avzalov, M., Gogbunov, D., & Stovba, E. (2019). Trends and status of agribusiness in animal husbandry of the Russian Federation. <https://10.36689/uhk/hed/2019-01-052>
14. Latruffe L. (2010). Competitiveness, Productivity and Efficiency in the Agricultural and AgriFood Sectors. *OECD Food, Agriculture and Fisheries Papers*, 30, 62. <https://doi.org/10.1787/5km91nkdt6d6-en>
15. Läpple, D., & Van Rensburg, T. (2011). Adoption of organic farming: Are there differences between early and late adoption? *Ecological economics*, 70(7), 1406-1414. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2011.03.002>
16. Lesjak H. (2008) Explaining organic farming through past policies: comparing support policies of the EU, Austria and Finland. *Journal of Cleaner Production*, 16(1), 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2006.06.005>
17. Lukyanova, M.T., Kovshov, V.A., Galin, Z.A., Zalilova, Z.A., & Stovba, E.V. (2020). Scenario method of strategic planning and forecasting the development of the rural economy in agricultural complex. *Scientifica*, 2020. <https://doi.org/10.1155/2020/9124641>
18. Lynggaard K. (2001) The farmer within an institutional environment. Comparing Danish and Belgian organic farming. *Sociol. Ruralis*, 41(1), 85-111, <https://doi.org/10.1111/1467-9523.00171>
19. Moldashev A.B., Kantureyev M.T., & Madiyeva A.G. (2020). Kazakhstan's food security. *Problems of AgriMarket*. (1), 11-18. (In Russ)
20. Michelsen, J., Lynggaard, K., Padel, S., & Foster, C. (2001) Organic farming development and agricultural institutions in Europe: a study of six countries. *Organic Farming in Europe: Economics and Policy*, 9, Hohenheim, Stuttgart, [updated October 15, 2022; cited September 28, 2022]. Available: <https://orgprints.org/id/eprint/8488/>
21. Michelsen, J. (2001) Recent development and political acceptance of organic farming in Europe. *Sociol. Ruralis*, 41(1), 3-20, <https://doi.org/10.1111/1467-9523.00167>
22. Moschitz, H., Stolze, M., & Michelsen, J. (2004) Report on the Development of Political Institutions Involved in Policy Elaboration in Organic Farming for Selected European States. *EU-CEE-OFP report*. [updated October 15, 2022; cited September 28, 2022]. Available: http://orgprints.org/4799/1/EUCEEOPF_D7_final_report.pdf
23. State program for the development of the agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan for 2017-2021. Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated July 12, 2018. 423. (2018) [updated August 13, 2022; cited September 2, 2022]. Available: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000423>

24. Stovba, E.V., Lukyanova, M.T., & Kovshov, V.A. (2019). Foresight as a tool for strategic planning and forecasting of sustainable development of rural areas. *Agrarian Bulletin of the Urals*, 11(190), 92-100. https://doi.org/10.32417/article_5dcd861eb7f0a4.35513022

Список литературы (транслитерация)

1. Agriculture, industry, tourism - the growth of indicators of socio-economic development of the Akmola region is observed in all sectors. Official information resource of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan, (2021) [updated August 12, 2022; cited September 3, 2022]. Available: <https://www.primeminister.kz/ru/news/reviews/selskoe-hozyaystvo-promyshlennost-turizm-rost-pokazateley-socialno-ekonomicheskogo-razvitiya-akmolinskoy-oblasti-nablyudaetsya-po-vsem-otraslyam-1084052>

2. Askarov A. (2019). The foresight technologies as a tool for strategic planning of sustainable rural development. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, no. 315(2). Article 022095. [updated October 15, 2022; cited September 28, 2022]. Available at: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/315/2/022095>

3. Bureau of National Statistics (2021) [updated August 10, 2022; cited September 2, 2022]. Available at: <http://www.stat.gov.kz>

4. Burton, M., Rigby, D., & Young, T. (1999). Analysis of the determinants of adoption of organic horticultural techniques in the UK. *Journal of Agricultural Economics*, 50(1), 47-63. <https://doi.org/10.1111/j.1477-9552.1999.tb00794.x>

5. Dairova O. (2017). Does organic production have a future in Kazakhstan? *Komsomolskaya Pravda Kazakhstan*, [updated August 12, 2022; cited September 3, 2022]. Available: <http://old.kp.kz/economics/13636-est-li-budushchee-u-organicheskoy>

6. Daugbjerg, C., Tranter, R., Hattam, C., & Holloway, G. (2011). Modelling the impacts of policy on entry into organic farming: Evidence from Danish-UK comparisons, 1989-2007. *Land Use Policy*, 28(2), 413-422. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2010.09.001>

7. Daugbjerg, C., & Sønderkov, K. M. (2012). Environmental policy performance revisited: Designing effective policies for green markets. *Political Studies*, 60(2), 399-418. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2011.00910.x>

8. Erokhin, V., Heijman, W., & Ivolga, A. (2014). Sustainable rural development in Russia through diversification: The case of the Stavropol Region. *Visegrad journal on bioeconomy and sustainable development*, 3(1), 20-25. <https://doi.org/10.2478/vjbsd-2014-0004>

9. FAO. (2022) *Comprehensive analysis of the disaster risk reduction system for the agricultural sector in Kazakhstan*. Budapest. <https://doi.org/10.4060/cb8757en>

10. FAO. (2019). World Food and Agriculture. *Statistical Yearbook 2021*. Rome, 368. <https://doi.org/10.4060/cb4477en>

11. Information about the region. (2022). JSC “NC “Kazakh Invest” [updated August 14, 2022; cited September 4, 2022]. Available: <https://akmola.invest.gov.kz/ru/about/info/> (In Kaz)

12. Kazakhstan and FAO. (2019). Partnering to achieve sustainable livelihoods and food security. *FAO*. Rome, [updated August 16, 2022; cited September 6, 2022]. Available: <https://www.fao.org/documents/card/en/c/9e0de343-14ce-4ca6-837f-c3604d1d4885/>

13. Kuznetsova, A., Avzalov, M., Gogunov, D., & Stovba, E. (2019). Trends and status of agribusiness in animal husbandry of the Russian Federation. <https://10.36689/uhk/hed/2019-01-052>

14. Latruffe L. (2010). Competitiveness, Productivity and Efficiency in the Agricultural and AgriFood Sectors. *OECD Food, Agriculture and Fisheries Papers*, 30, 62. <https://doi.org/10.1787/5km91nkd6d6-en>

15. Läßle, D., & Van Rensburg, T. (2011). Adoption of organic farming: Are there differences between early and late adoption? *Ecological economics*, 70(7), 1406-1414. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2011.03.002>

16. Lesjak H. (2008) Explaining organic farming through past policies: comparing support policies of the EU, Austria and Finland. *Journal of Cleaner Production*, 16(1), 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2006.06.005>

17. Lukyanova, M.T., Kovshov, V.A., Galin, Z.A., Zalilova, Z.A., & Stovba, E.V. (2020). Scenario method of strategic planning and forecasting the development of the rural economy in agricultural complex. *Scientifica*, 2020. <https://doi.org/10.1155/2020/9124641>

18. Lynggaard K. (2001) The farmer within an institutional environment. Comparing Danish and Belgian organic farming. *Sociol. Ruralis*, 41(1), 85-111. <https://doi.org/10.1111/1467-9523.00171>

19. Moldashev A.B., Kantureyev M.T., Madiyeva A.G. (2020). Kazakhstan's food security. *Problems of AgriMarket*. (1), 11-18. (In Russ)

20. Michelsen, J., Lynggaard, K., Padel, S., & Foster, C. (2001) Organic farming development and agricultural institutions in Europe: a study of six countries. *Organic Farming in Europe: Economics and Policy*, 9, Hohenheim, Stuttgart, [updated October 15, 2022; cited September 28, 2022]. Available: <https://orgprints.org/id/eprint/8488/>

21. Michelsen, J. (2001) Recent development and political acceptance of organic farming in Europe. *Sociol. Ruralis*, 41(1), 3-20, <https://doi.org/10.1111/1467-9523.00167>

22. Moschitz, H., Stolze, M., & Michelsen, J. (2004) Report on the Development of Political Institutions Involved in Policy Elaboration in Organic Farming for Selected European States. *EU- CEE-OFP report*. [updated October 15, 2022; cited September

28, 2022]. Available: http://orgprints.org/4799/1/EUCEEOPF_D7_final_report.pdf

23. State program for the development of the agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan for 2017-2021. Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated July 12, 2018. 423. (2018) [updated August 13, 2022; cited September 2, 2022]. Available: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000423>

24. Stovba, E.V., Lukyanova, M.T., & Kovshov, V.A. (2019). Foresight as a tool for strategic planning and forecasting of sustainable development of rural areas. *Agrarian Bulletin of the Urals*, 11(190), 92-100. https://doi.org/10.32417/article_5dcd861eb7f0a4.35513022 (In Russ)

Information about the authors

* **Roza S. Bespayeva** – Correspondent author, PhD, Acting Associate Professor, S.Seifullin Kazakh Agro Technical University, Astana, Kazakhstan, e-mail: brs_@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3955-9237>

Rasul A. Karabassov – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, S.Seifullin Kazakh Agro Technical University, Astana, Kazakhstan, e-mail: karabassov.rasul@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1963-3097>

Nurbakhyt N. Nurmukhametov – Candidate of Economic Sciences, Acting Professor, S.Seifullin Kazakh Agro Technical University, Astana, Kazakhstan, e-mail: nyrbahit73@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4280-5539>

Roza O. Bugubayeva – Candidate of Economic Sciences, Professor, Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Kazakhstan, e-mail: prur@keu.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3648-8365>

Авторлар туралы мәліметтер

* **Беспяева Р.С.** – PhD, қауымдастырылған профессор м.а., Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Астана, Қазақстан, e-mail: brs_@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3955-9237>

Қарабасов Р.А. – экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Астана, Қазақстан, e-mail: karabassov.rasul@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1963-3097>

Нұрмұхаметов Н.Н. – экономика ғылымдарының кандидаты, профессор м.а., Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Астана, Қазақстан. e-mail: nyrbahit73@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4280-5539>

Бугубаева Р.О. – экономика ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан, e-mail: prur@keu.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3648-8365>

Сведения об авторах на русском языке

* **Беспяева Р.С.** – PhD, и.о. ассоциированный профессор, НАО Казахский агротехнический университет им. С.Сейфуллина, Астана, Казахстан, e-mail: brs_@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3955-9237>

Карабасов Р.А. – кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, НАО Казахский агротехнический университет им. С.Сейфуллина, Астана, Казахстан, e-mail: karabassov.rasul@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1963-3097>

Нурмұхаметов Н.Н. – кандидат экономических наук, и.о. профессор, НАО Казахский агротехнический университет им. С.Сейфуллина, Астана, Казахстан, e-mail: nyrbahit73@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4280-5539>

Бугубаева Р.О. – кандидат экономических наук, профессор, Карагандинский университет Казпотребсоюза, Караганда, Казахстан, e-mail: prur@keu.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3648-8365>